

V. Derevinsky

UKRAINSKA GELSINSKA SPILKA: PROBLEMS OF THE ORGANIZATION DEVELOPMENT

The article examines internal conflicts within the UGS and also how they were considered by Viacheslav Chornovil, its co-founder and leader.

Keywords: *Ukrainska Gelsinska Spilka, Viacheslav Chornovil, Union, conflict.*

УДК 94:0612(477)

Бажан Олег

ВПЛИВ НАРОДНОГО РУХУ НА НАЦІОНАЛЬНУ САМОСВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УРСР У 1989–1991 РОКАХ

У статті розглянуто характерні риси й особливості діяльності Народного руху України у часи «горбачовської перебудови» та його вплив на розвиток українського суспільства.

Ключові слова: *Народний рух, перебудова, національна ідентичність.*

Народний рух України, що виник у період «горбачовської перебудови», посів чільне місце в процесі українського національного відродження. Його виникнення та діяльність стали спонукальними факторами поглиблення демократичних процесів, пробудження національної самосвідомості українського суспільства. Вже на початковому етапі існування НРУ визначив одним з основних напрямів діяльності просвітницьку роботу, спрямовану на відродження української мови, культури та історичної пам'яті. У проекті Програми НРУ та відозві його засновників до українського народу, схвалених наприкінці січня 1989 р. на загальних зборах київського відділення Спілки письменників України, стан національного буття в республіці в умовах тоталітарного режиму був розцінений як критичний. У розділі «Національне питання. Мова. Культура» підкреслювалося, що виховання національної гідності, історичної пам'яті, прищеплення любові до рідної мови, бережливе ставлення до культурної національної спадщини, широке та об'єктивне висвітлення всіх сторінок історії українського народу є одним з пріоритетних завдань майбутньої громадсько-політичної організації [1]. Виходячи з програмних засад, НРУ разом з іншими неформальними самодіяльними організаціями включився в боротьбу за відродження української мови та культури. Процес

прийняття «Закону про мови» в 1989 р. набув загальноукраїнського характеру при значному спротиві партійного апарату та зрусифікованої частини суспільства. У ході обговорення «Закону про мови» в період так званої мітингової демократії члени НРУ у своїх виступах висували вимоги надання українській мові державного статусу. Спираючись на розсекречені нещодавно документи КДБ УРСР, можна стверджувати, що поява, опублікування та широке обговорення проекту «Закону про мови» було прямим наслідком зусиль Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка та Народного руху України за перебудову. В інформаційному донесенні від 23 вересня 1989 р. КДБ УРСР звертав увагу ЦК КПУ на те, що «НРУ та Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка» планують у ряді областей активізувати роботу з розвитку та функціонування української мови. В цілому, розглядаючи реальне втілення Закону в життя як реалізацію одним зі своїх основних завдань, вони побоюються, щоб все позитивне, закладене в ньому, «не було потоплене в бюрократичній тяганині», у зв'язку з чим мають намір домагатися скорочення вдвоє термінів уведення в дію окремих положень Закону [2]. Слід відзначити, що серед активістів НРУ в Києві та літературної громадськості республіки спостерігається «рідкісне порозуміння» в оцінці положень документа, який

в основному визнається «таким, що відповідає цілям відродження української національної культури. Погляди І. Драча, В. Яворівського, Д. Павличка, П. Осадчука, Ю. Цекова домагалися прийняття пропозицій проекту Закону і головне – його послідовне виконання – будуть складати основу діяльності “руху” в сфері мови» [3].

Крім боротьби за надання українській мові статусу державної, важливою для НРУ залишалася проблема відродження української культури. Так, активісти НРУ доклали чимало зусиль для проведення в Чернівцях у серпні 1989 р. першого фестивалю сучасної пісні та популярної музики «Червона рута». Разом з «Просвітою», «Меморіалом» і «Зеленим світом» НРУ ввійшов у раду організаторів другого Всеукраїнського фестивалю «Червона рута», який відбувався в Запоріжжі з 10 по 18 серпня 1991 р.

У досягненні основного завдання проголошення державної незалежності України НРУ вважав за необхідне долучитись до процесу відновлення історичної пам'яті, суть якого полягала в поверненні українському народу незаслужено забутих імен державних діячів, майстрів літератури і мистецтва, вчених, ушануванні борців за свободу й незалежність, зняття табу навколо раніше заборонених тем. На сторінках позацензурних видань опозиція охоче друкувала матеріали, присвячені добі визвольних змагань 1917–1921 рр., голодомору 1932–1933 рр., сталінським репресіям, діяльності ОУН–УПА. Крім опублікованих у пресі статей, активісти НРУ організували вечори, присвячені «білим плямам» історії. Цікавими за формою та змістом були акції, започатковані Волинською регіональною організацією Руху. Так, у січні 1990 р. у Луцьку розпочав свою роботу рухівський Народний університет. Заняття в ньому проводили фахівці з історії України й народознавства ВНЗ Луцька та Рівного. Слухачам Народного університету були запропоновані лекції з історії Луцька, виникнення Луцького братства, зародження УАПЦ, діяльності Української Народної Республіки [4].

Вивчення історії рідного краю, звернення до культурної, історичної й архітектурної спадщини сприяли консолідації національно-свідомих сил. Як стверджує Михайло Тиский, успішне проведення рухівцями 23 липня 1989 р. мітингу-реквієму пам'яті жертв сталінських репресій 1930–1940-х рр. на Замковій горі в Луцьку знайшло широку підтримку в середовищі інтелігенції, колишніх членів ОУН, УПА та їхніх родин, прискорили виникнення регіональної організації НРУ на Волині [4, с. 71–73].

Одна з перших багатолюдних акцій Полтавського крайового Руху відбулася 8 липня 1990 р. під час відзначення чергових роковин Полтавської битви. Цей день увійшов в історію міста як «сув'язь пам'яті». Тисячі жителів Полтави вийшли на вулиці, щоб утворити живий ланцюг пам'яті за всіма безвинно загиблими і закатованими антинародними режимами українцями. Живий ланцюг з'єднав дві кінцеві точки міста – поле Полтавської битви та урочище Триби, де поховані жертви сталінських репресій [5].

Складовою частиною процесу відродження історичної пам'яті члени НРУ вважали також відновлення українських традицій (святкування Різдва, відродження вертепу та ін.), популяризацію етнографічного матеріалу для показу самотності української нації [4, с. 97–98; 6].

Визначальною акцією НРУ та інших самодіяльних організацій, що призвела до об'єднання козацьких товариств, стало масштабне відзначення 500-річчя виникнення козацтва в Україні. Культурницькі заходи відбулися 3–5 серпня 1990 р. на теренах Запорізької та Дніпропетровської областей, в яких узяло участь кілька тисяч чоловік, у тому числі й представники різних козацьких громад. У ході святкування представники прибулих козацьких осередків провели Першу отаманську раду на могилі кошового отамана Івана Сірка. Саме ця подія стала початком об'єднання козацьких товариств у єдину громадсько-політичну організацію «Українське козацтво» [7].

Пробудити національну свідомість, донести до населення республіки ідею єднання всіх українських земель від Карпат до Донбасу мала на меті акція Руху «Живий ланцюг» до дня Злуки ЗУНР та УНР (22.01.1990), заходи, пов'язані з історією українського козацтва, проведені в Лубнах, Запоріжжі, Батурині, Берестечку, Хотині.

Важливе значення НРУ приділяв пропагандистській роботі щодо заміни комуністичних цінностей на національні. З весни 1990 р. Рух перебував на першій лінії фронту неоголошеної «війни символів», яка передбачала політизовану заміну імен знакових фігур і символічних назв альтернативними. Завдяки гострій боротьбі між КПУ та Народним рухом України за перебудову пересічні громадяни УРСР змогли дізнатися про тризуб, історію синьо-жовтого прапора.

Помітні зрушення в національній свідомості знайшли підтвердження в результаті грудневого референдуму 1991 р., коли 90,3 % громадян республіки висловились за незалежність України. Таким чином Народний рух України виконав свою історичну місію.

1. Провісники свободи, державності і демократії : документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного руху України. – К., 2009. – С. 35–36.
2. 28 жовтня 1989 р. Верховна Рада УРСР ухвалила «Закон про мови» та постанову про порядок уведення його в дію з січня 1990 року. Порівняно з 95 аналогічними законами прибалтійських республік український закон був дуже ліберальним, значні права залишалися за російською мовою. Сфера функціонування української мови розширювалася дуже повільно (Закон був розрахований на 10 років).
3. Галузевий Державний архів Служби безпеки України. – Ф. 16. – Оп. 19 (1993). – Спр. 3. – Арк. 115–117.
4. Тиский М. Г. Історія виникнення Народного руху України на Волині / М. Г. Тиский. – Луцьк, 2001. – С. 98.
5. Полтава: історичний нарис. – Полтава, 1999. – С. 226.
6. Горбачова О. С. Громадські організації в Україні другої половини 80-х – початку 90-х рр. XX ст.: процес становлення та розвитку : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». – К., 2008. – С. 108.
7. Задунайський В. Українське козацьке відродження та Народний рух України (кінець 80-х – початок 90-х рр. XX ст.) / В. Задунайський // Схід. Спецвипуск. – 2009. – Вересень. – С. 31.

O. Bazhan

**THE IMPACT OF THE *NARODNY RUKH* UPON
THE NATIONAL IDENTIFICATION OF THE POPULATION
OF THE UKRAINIAN REPUBLIC
IN 1989–1991**

The article examines specific features in the activities of the Narodny Rukh in Ukraine in the period of the Gorbachov perestroika and their impact upon the development of Ukrainian society.

Keywords: *Narodny Rukh, perestroika, national identity.*